

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type
Research Article

Received / Makale Geliş
16.01.2021

Published / Yayımlanma
28.02.2021

 <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2329>

 Dr. Işıl SAVAŞER
İstanbul Medipol Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE

Citation: Savaşer, I. (2021). İslam sanatında minyatür. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(66), 496-502.

İSLAM SANATINDA MİNYATÜR

ÖZET

İslamiyet'i benimsemiş olan topluluklar, ülkeler genellikle ortak düşünce ve duyuş yapısına sahip olmuşlardır. Sanatın her yönünde de bu benzeş gözlenmektedir. Dolayısıyla sanatı da benzer yollar ile ifade etmişlerdir. İslam alemi, sanat alanında mimarlık konusunda olduğu gibi, resim, yazma, minyatür, süsleme sanatlarında da çok değerli eserler vermiştir. İslam sanattan bahsederken belirli bir topluluğun değil, İslam dinine bağlı tüm ülkelerin ortak sanatı olduğu bilinmektedir. Batı kaynakları Türk sanatını İslam sanatı etkisi altında gözlemlemişlerdir. Resim ve heykel, İslam sanatı içerisinde oldukça sınırlı bir yer kaplamaktadır. İslam sanatında resim, süsleme veya minyatür olarak ağırlığını koymaktadır. Kur'an'da insan figürünün tasvir edilmesi durumundan sakınıldığı bilinmektedir. Ancak Arap topluluğunun haricinde diğer birtakım İslam ülkeleri, resim sanatı adına bu durumdan çekince göstermemişlerdir. Minyatür sanatı, tefsirden doğmuş bir sanat dalıdır. İslam sanatında çok değerli eşsiz minyatür örnekleri sanat tarihine katkı sunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, El yazması, Süsleme, Tasvir

MINIATURE IN ISLAMIC ART

ABSTRACT

Communities and countries that have embraced Islam generally have a common thought and perception structure. This similarity is observed in every aspect of art. Therefore, they expressed art in similar ways. The Islamic world has produced very valuable works in the arts of painting, writing, miniature and decoration as well as in architecture. When talking about Islamic art, it is known that it is the common art of all countries affiliated with the religion of Islam, not a particular community. Western sources have observed Turkish art under the influence of Islamic art. Painting and sculpture occupy a very limited place in Islamic art. In Islamic art, it is predominant as painting, ornament or miniature. It is known that the depiction of the human figure in the Quran is avoided. However, other than the Arab community, some other Islamic countries did not hesitate on behalf of the art of painting. Miniature art is a branch of art born from commentary. Invaluable unique examples of miniatures in Islamic art have contributed to the history of art.

Keywords: Miniature, Manuscript, Ornament, Depiction

1. GİRİŞ

1.1. Erken Dönem Minyatür Üslupları

Minyatür kelimesi, Fransızca, çok küçültülmüş, çok küçük anlamında olmakla birlikte Latince kökü de minimum ve maden kırmızısı anlamını ifade etmektedir. Sanat dilinde ise küçültülmüş resim örneklerini ve bir oranı açıklamaktadır. Eski yazmaların süslemelerinde kırmızı boya kullanılmıştır. Daha sonra el yazmaları dönemlerinde kitap resimlerinde minyatür adı kullanılmıştır. Minyatür, ayrı ayrı yapılan, çoğaltılamayan, orijinaliği olan bir resim stildir. Minyatür, özel bir resim tekniği olup, bir kitap resmi değildir.

Temelde minyatür, sulu boya kullanılarak yapılan bir resim tekniğidir. Kitap resimlerinde de genellikle bu teknikten yararlanılmıştır. Her minyatür belli bir konuya sahiptir, bir sahneyi betimlemektedir. Minyatür sanatçılarının çalıştıkları boyaların çoğu bitki köklerinin kaynatılmasıyla, topraktan, bitkilerden elde edilmiştir. Minyatür sanatı, İslam ülkeleri içerisinde Türker, İranlılar ve Hint Müslümanları arasında gelişme göstermiştir. İran minyatürü Batı'da en çok bilinen minyatür tarzı olup, gerçekte İran'da doğmamıştır. İran'da yaygın olmadan uzun zaman önce Türkler arasından Uygur

Türklerinde büyük ölçü ve oranlarda minyatür çalışmaları bilinmektedir. İslam sanat dünyasında sanatçılar, Moğollar zamanına kadar edebiyat tarzındaki yazmalar üzerinde çalışmışlar, özellikle dinsel konulardan uzak durmuşlardır.

Doğu'dan, yeni bir resim üslubunun Moğollar sayesinde İran'a taşınması, İslam kitap ressamlığı konusunda büyük bir gelişme olmuştur. İslam sanat dünyası, minyatür dilinin edebiyattan geri olmayan bir ifade gücü olduğuna inanmıştır. Moğol devri 14.yüzyılın sonlarına dek sürmüştür. 15.yüzyıl başlarında İslam sanatına dair özel bir sanat dalı olan soyut nakışçılık başlamıştır. Şahname yazmaları, 18. yüzyıla kadar ilgi görmeye devam etmiştir. Minyatürlerde 16. yüzyılda yaldız zenginliği yaşanmıştır (Yetkin, 1954).

Uygur Türkleri, deriler ve büyük ebatlı Çin rulo kağıtları üzerinde eserlerini ürettikleri için resimler de bu ölçülere uygun olarak yapılmıştır. Türk minyatür sanatı İran'ı etkilemiştir. "Kasr-i Amra"da yer alan fresklerin Bizans'tan gelen nakkaşlar tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Batı Müslüman devleti Elhamra Sarayı'nın mahkeme divanhanesi tavan resimlerini, insan, hayvan ve hükümdar figürleri oluşturmaktadır.

Hristiyan sanatı etkilerine kapalı olan Doğu Müslüman ülkelerde ise kitap resimleri kendine özgü tekniği ile gelişme göstermiştir. Selçuklular döneminde İran minyatür sanatı gelişmiştir. İslam minyatür sanatı İran ve Mezopotamya, Anadolu, Suriye ve Kuzey Afrika'ya uzanan topraklar ile 7. ve 8. yüzyıllarda İslamiyet'e katılan Uzak Doğu ve Orta Asya sanatlarının etkisi altında oluşmuştur. 12. ve 13. yıllara ait olan örnekler, İslam minyatürlerinin en eski örnekleri olarak bilinmesine rağmen, papirüs üzerinde yapılan desen çalışmaları, önceden Mısır'da Fatimiler'in eski bir resim geleneği olduğunu göstermiştir. İslam sanatı dünyasında "Mani-i Nakkaş" olarak tanınan Maniheizm'in kurucusu olan sanatçı, minyatür sanatını önemli ölçüde etkilemiştir (TDV İslam Ansiklopedisi, t.y.).

Sasani hükümdarı Behram tarafından 276 yılında öldürülmüş olması, ona inanan toplulukların zamanla Doğu'ya giderek, İslamiyet'i iç Asya'da, Uygurlar içinde yaygınlaştırmalarına sebep olmuştur. Maniheizm Uygur minyatür resimleri, kompozisyon ve figür bakımından Selçuklu minyatür sanatının öncüleri olarak kabul edilmektedir.

Selçuklu Türklerinin İran'dan Mezopotamya'ya, Suriye ile Anadolu'ya dağılması ile Türk İslam minyatür stili doğmuştur. Bugün bilinen en eski örnekler Dioskorides'in şifalı otlar hakkında yazdığı eseri Kitab-ül Hasaîş ve Galen, Arapça Kitabüt- Tiryak adlı çevirilerde görülmektedir. Bu tasvirlerde, antik el yazmalarından örnekler ve Bizans resim sanatının etkileri gözlenmektedir. 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başlarında Selçukluların resmettikleri ilmi yapıtlarda tasvir olarak, gündelik yaşama ait eşyalar, sahneler konu olarak çalışılmıştır. Anadolu'da 12. ve 13. yüzyıllara ait ilk minyatür örnekleri ise Diyarbakır, Mardin, Aksaray, Kayseri ve Konya gibi kentlerdeki eserlerde yer almıştır.

13. Yüzyılda Konya'da nakkaş Abdül-mümin el-Huyi tarafından yapılan Varaka ve Gülşah isimli mesneviye ait minyatürleri, minai tekniği ile bezenmiş Selçuklu seramik ve çinilerinde de gözlemlenen geleneksel Selçuklu figür üslubu örneklerini sunmaktadır. İlhanlıların egemen olduğu İran'daki yazmalar, Uzakdoğu ve Çin sanatının özelliklerine uygun tekniklerle oluşturulmuştur. İlhanlılardan sonra Şiraz'da İnculular hüküm sürmüş, bu dönemde hazırlanan eserlerde yer alan minyatürler canlı renk tonları içeren duvar resimlerine benzeyen bir üsluba sahip olmuştur. 1300- 1331 tarihine ait en erken Firdevs-i Tüsi Şahnamesi'nin minyatürleri bu stili temsil etmektedir. İslam minyatür sanatı ile ilgili en başarılı örnekler, Timurlu döneminde görülmektedir. Günümüze ulaşan minyatür yazmaları Timur'un oğlu olan Şahruh döneminde hazırlanmıştır. 14.ve 15. yüzyıllarda Azerbaycan, İran, Irak ve Doğu Anadolu'da hüküm sürmekte olan Akkoyunlular ve Karakoyunlular devrinde Türkmen üslubu adı verilen yeni bir stil doğmuştur. Türkmen üslubunda doğanın, bitkilerin ve özellikle kayalık manzaraların kullanıldığı, açık renklerle yapılan eserler üretilmiştir (İpşiroğlu, 2011).

İslam sanatında minyatür resminin etkileri, 1179-1194 yıllarında, diğer sanat dalları arasında da gözlenmiştir 1164 yılında bir Kur'an sayfası, geometrik tasarlanmış, simetriye sahip olarak altın yaldız bir zeminde geometrik elemanların orta yerde yer aldığı soyut ve yukarıdan bakışlı çiçek motifi ile süslenerek oluşturulmuştur.

Bu çiçek motifi nilüfer çiçeğine benzemekte, esin ve bereket hissettiren bir etki bırakmaktadır. Sayfanın en dış kenarlarında ise birbirine sarılmış iki zincir sarmalı görülmekte ve bu sarmal da sonlu ve sonsuz

olanı göstermektedir. 1258'de son Abbasi halifesi öldürülmüş ve bu durum İslam devletinin sonu olmuştur. İran, Uzakdoğu'dan Urallara kadar Büyük Moğol İmparatorluğu'nun parçası olmuştur. Moğollar döneminde İran, kültür sanat bakımından büyük gelişme göstermiştir. Ulusal yiğitlik destanı olan Şahname, resimlendirilmiş ve İslam kitap ressamlığı için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Safevilerin ilk hükümdarı olan Şah İsmail devrinde Tebriz'de resimli yazma çalışması bilinmemekle birlikte, Akkoyunlu hükümdarı Halil tarafından yaptırılan Nizam i Hamse minyatürleri bu devirde üretilmiştir. Tebriz'de bilinen en önemli çalışma 1527 yılında Houghton Şehnamesi ismini taşıyan bir Firdevsi Şahnamesi'dir.

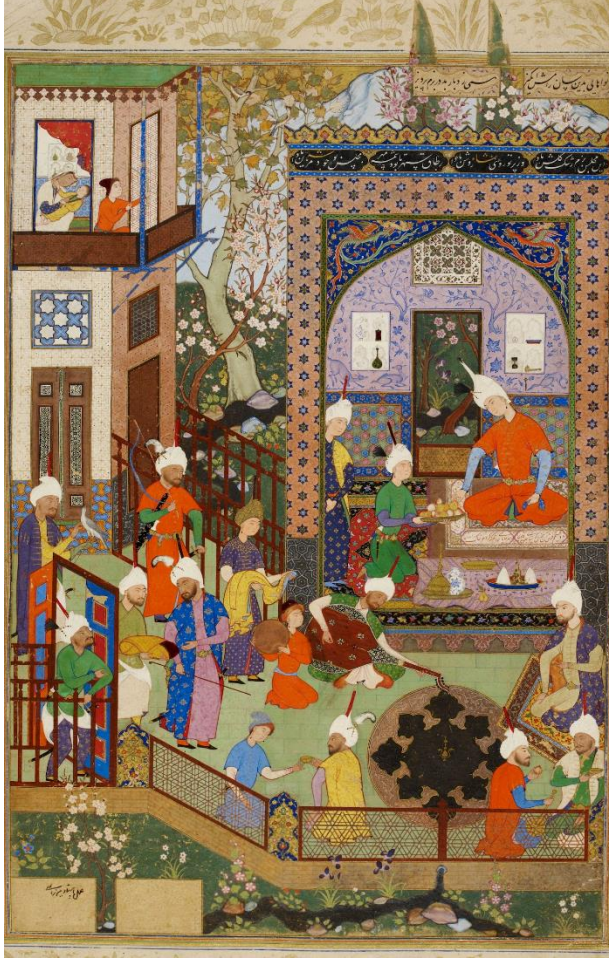
İran minyatür sanatının en önemli nakış ustası Bihzad, 15 yüzyılda yetişmiş, Osmanlı sanatçıları da Bihzad'ın nakış tarzını benimsemişlerdir. Ali Efendi'nin "Menkıb-i Hünerveran" isimli eserinde Bihzad'ın bütün Müslümanlık aleminde gelmiş geçmiş en büyük Nakkaş olduğu yazılıdır (Güvenli, 2012: 184). Bihzad'ın yetiştirmiş olduğu sanatçılar, Moğol minyatür üslubunu Safevilerin stillerinde de geliştirmişler ve bu etkileşimler de yeni gelişen bir minyatür üslubunun doğmasına neden olmuşlardır.

Mir Musavvir, Muhammedi, Muzaffer Ali, Mirza Ali, Ağa Mirek gibi sanatçılar, önemli örnekler üretmişlerdir. İsfahan'daki Çihl-Sütun Sarayı'nın süsleme işlerini Muzaffer Ali yapmıştır. Sanatını Horasan'da öğrenen Ağa Mirek, daha sonra Tebriz'e yerleşmiştir. Tebriz'de 1539-1543 yılları arasında Şah Tahmasb için Genceli Nizami'nin Hamsesi'nde minyatür çalışmaları yapmıştır. Bu minyatürleri, bugün İngiltere Müzesi'nde bulunmaktadır. Eserdeki "Miraç" olayını canlandırmış olan minyatür, dönemin en büyük eserlerinden sayılmaktadır. Hamse, beş hikayeden oluşan eserlere denilmiştir.

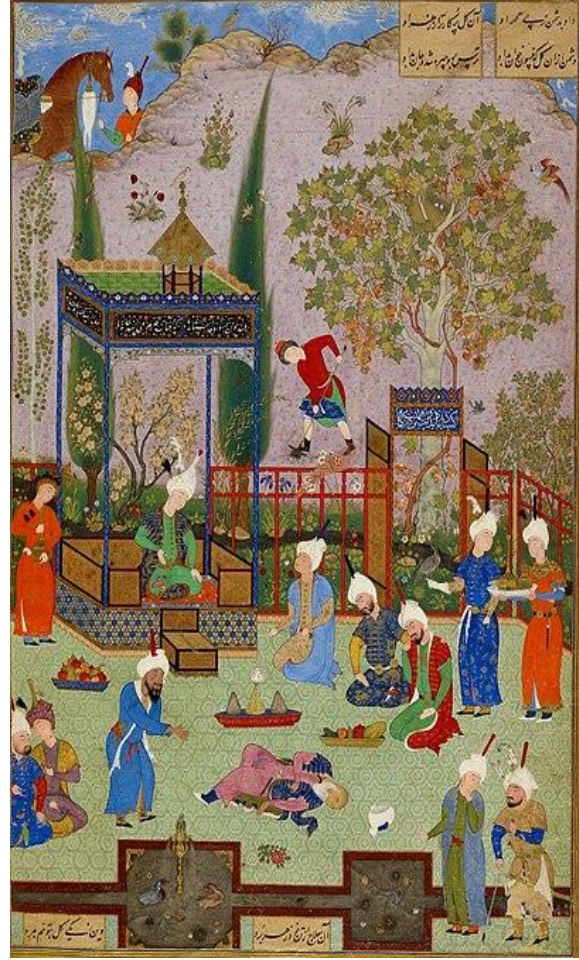

Resim 1. Mirza Ali, Cami'nin Heft Evreng'ine minyatür: "Merkebin satılması", 1556-1565, Freer and Sackler Gallery of Art, Washington.

Kaynak: URL 1

Resim 2. Mirza Ali, Nizami Hamse'sine minyatür: "Hüsrev Barbed'i dinlerken", 1539-1543, British Library, Londra.
Kaynak: URL 1

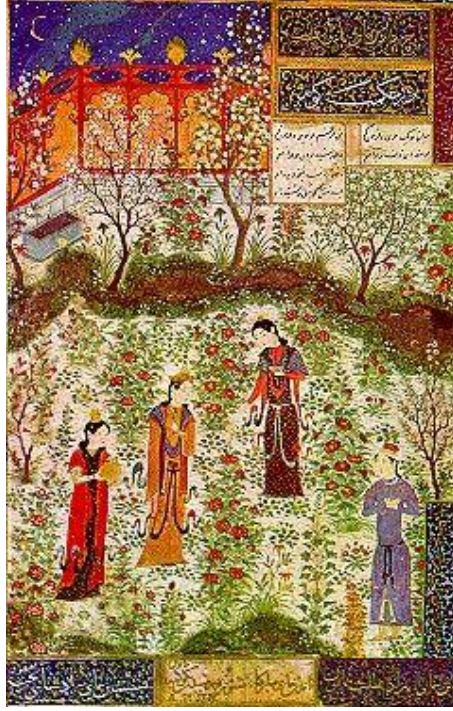

Resim 3. Ağa Mirek, 1539-43
Kaynak: URL 1

Minyatür alanında İran'daki sanatçılar, başta Firdevsi'nin Şahnamesi olmak üzere pek çok önemli eserler meydana getirmişlerdir. Bu resimler perspektif yokluğu, sahnelere yukarıdan kuşbakışı bakmak, figürlerde mevki sıralamasına göre büyük - küçük gibi fikirleri ön plana çıkaran özellikleri taşıyan çalışmalar olmuştur. Mir Seyit, Ali Mirza, Ali Mir Nakkaş, Nakkaş Muhammed'i gibi ustalar da minyatür sanatında önemli katkılar sağlamışlardır. İran minyatürlerinin en belirgin özelliklerinden biri, çerçeveli olan resmin her yerini doldurmak ve boş bırakmamaktır. Hindistan'da Müslüman Hint (Babürlü Mugal) minyatürleri, hükümdar Hümayun'un Tebrizli sanatçıları Hindistan'a getirmesi ile birlikte ülkede minyatür sanatı gelişme göstermiştir. Müslüman- Hint minyatürlerinin en parlak dönemi ise Hümayun'un oğlu Ekber Şah dönemine rastlanmaktadır. Babürlü hükümdarlar adına Babürname, Ekbername isimli eserler minyatür resimleri ile büyük önem kazanmıştır.

Bu eserlerde hükümdarların savaşları, avlanmaları, törenleri oldukça gerçekçi bir tarzla esinlenmiştir (URL 6).

İslam sanatının en görkemli dönemlerinde pek çok kuşakların gelenekleri katkıda bulunmuştur. Ortaçağ sanatında geleneklere sıkı bağlılık görülmüş ve Ortaçağ sanatının niteliği olmuştur. Ancak Orta Çağ sona ermiş, Batı'da Rönesans başlamıştır. Bu döneme kadar heyecanını devam ettiren gelenek körelmiş ve geleneksel motifleri sürekli kalıp olarak tekrar eden süsleme durumundan öteye geçememiştir. V. yüzyılda bir İran hikayesinden alınan Ay ışığı altında bir bahçede yaşanan sahnenin betimlenmesi mükemmel bir ustalığın göstergesi olmuştur. Bu resim Bizans sanatında görüldüğü gibi gerçek yanılısma da içermektedir. Işık-gölge etkisini oluşturma ve perspektif kısaltım kaygısı taşımamaktadır.

Resim 4. İran prensi Humay'ın, Çin prensesi Humayun'la prensesin bahçesinde buluşması, 1430-1440 dolayları
Kaynak: URL 2

1.2. Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatı

Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olan Edirne'de 15. yüzyılda Dilsuzname Külliyyat-ı Katibi ve Ahmedî'nin İskendernamesi Osmanlı erken dönem minyatür sanatının örneklerindedir. Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde minyatür sanatı önemli gelişmeler kaydederek özgün bir üsluba ulaşmıştır. Yavuz Sultan Selim, Mısır ve İran'dan birbirinden farklı gelenekleri taşıyan nakkaşları getirmiş ve bu nakkaşların beraber çalışmaları sonucunda Osmanlı özelliklerini yansıtan bir resim üslubu oluşmuştur. Matrakçı Nasuh, eserlerinde yazdığı tarih içerikli konuları manzaralar ve topografik kent görüntüleri ile resimlemiştir. Tarih-i Sultan Bayezid Matrakçı Nasuh'un kitabında resmetmiş olduğu II Bayezid zamanında fethedilmiş olan on kaleyi tasvirleyen minyatürlerdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferine ilişkin Mecmua-i Menazil ve Süleymanname, Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinin olduğu eserlerdir (Turani, 2008).

Beş nakkaş tarafından minyatürlerin oluşturulduğu Süleymanname, taşıdığı ikonografik özellikler sayesinde daha sonraki devirlerdeki eserlere de ilham kaynağı olmuştur. 16 yüzyılda doğmuş olan klasik tarzın en önemli ustalarından biri de Nakkaş Osman'dır. Nakkaş Osman, 1569 yılında tamamladığı Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi ve ölümünü konu alan "Nüzhetül-esraril ahbar der Sefer-i Zigetvar" isimli eserini kendine özgü üslubu ile resimlemiştir. Sultan I. Ahmet devrinde ise tek yaprak minyatürlerin belli sıralara göre düzenlendiği el yazmaları Murakka (albüm) çalışmaları dikkati çekmiştir. Kalender Paşa'nın çalışması olan I. Ahmet albümü, gündelik yaşamdan sahneler içeren tek figürlü erkek ve kadın tiplerinin betimlendiği tek yaprak minyatürden oluşmuştur. Kalender Paşa'nın düzenlemiş olduğu "Falname" eserinde din alimleri ile astrolojik figürler betimlenmiş ve büyük ebatlı minyatürleri olarak çalışılmıştır 7. Yüzyılda minyatür sanatındaki tasvirler, İstanbul'u ziyaret eden yabancı insanlar için kıyafet albümleri olarak hazırlanmış ve tek figür çalışmaları gözlemlenmiştir.

16. ve 17. yüzyıllarda saray yaşamını konu alan sahneleri içeren minyatürler ağırlık kazanmıştır. Av sahneleri, sultan ve şehzadelerin portreleri, taht resimleri, oyunlar konuları oluşturmuştur. 17'nci yüzyılın ikinci yarısından bugüne kadar ulaşılmış olan iki adet Silsilename nüshaları Edirne Sarayı'nda Nakkaş Musavvir Hüseyin'in yapmış olduğu önemli eserlerdir.

18. yüzyıldan Levni' nin Kebir Musavvir Silsilename eseri ile Musavver Hüseyin'in padişah portreleri çalışmaları Batılılaşma döneminde Osmanlı tasvirleri tarzının önemli örneklerini temsil etmektedir. Vehbi tarafından yazılmış olan III. Ahmet'in oğullarının sünnetlerinin törenini konu alan Surnamesi,

Levni'nin minyatür çalışmalarını içermektedir. Levni, Osmanlı minyatür sanatına önemli katkılar sağlamıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında etkili olan bir diğer sanatçı da Abdullah-ı Buhari olmuştur. Buhari'nin saray için oluşturduğu albümler, Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde. 1750 den sonra Osmanlı minyatür sanatı çoğunlukla kıyafet albümleri ile ve padişahların portrelerinin yapılması ile devam etmiştir. 18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın başlangıcında Sefaretname tarzındaki eserler ve kıyafet albümlerinde yer alan minyatürlerin, sulu boya ve üç boyutlu olarak kağıt üzerinde veya yağlı boya kullanılarak çalışılmış olması geleneksel Osmanlı minyatür üslubunu sona erdirmiştir.

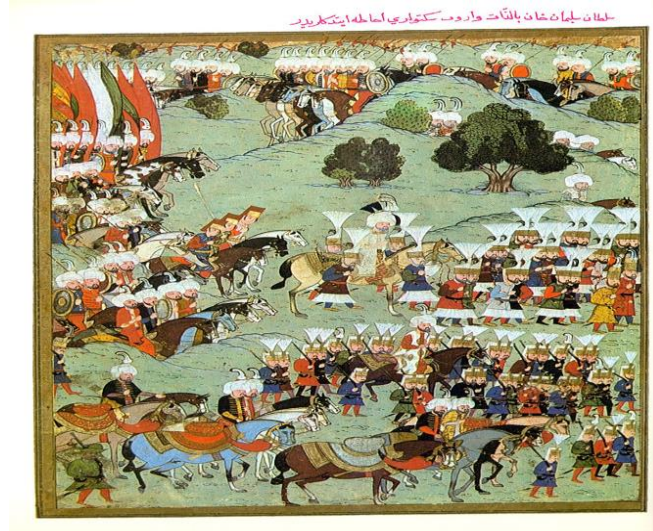
Resim 5. Dans Eden Kadın
Minyatürü – Levnî.
Kaynak: URL 3

Resim 6. Haliç - Levni
Kaynak: URL 4

Resim 7. Âlim Şemseddin Ahmed Karabaği,
Seyyid Lokman, Nakkaş Osman ve kâtiplerin
meclisi (Şahname-i Selim Han, 1581).
Kaynak: URL 3

Resim 8. Kanuni Sultan Süleyman ordusunun başında
Zigetvar Seferi'ne çıkarken.
Kaynak: URL 5

2. SONUÇ

İslam sanatında minyatür, kendine özgü üslubuyla dünya sanat tarihinde önemli yer edinmiştir. İslam dünyasının yayılmış olduğu ülkelerde sanatçılar yüzyıllardan beri bu ince resimleme sanatını dünyanın değişik coğrafyalarında icra etmişler ve kalıcı eserler vermişlerdir. Eski İslam uygarlıklarından başlayarak gittikçe gelişme gösteren minyatür sanatının örnekleri günümüze kadar ulaşmış, toplumların yaşadıkları dönemlerin özelliklerini, geleneklerini yansıtmıştır. İslam sanatı eserleri, dünya sanat tarihinde çok büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte el yazmaları ve minyatür teknikleri de resim sanatı tarihinde önemli yer tutmaktadır. Bu eserler günümüzde dünyanın her ülkesinde yer alan müzelerde ve İslam eserleri müzelerinde sergilenmektedir.

KAYNAKÇA

Güvenli, Z. (2012). *Sanat Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Yetkin, S. K. (1954). *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

İpşiroğlu, N. M. (2011). *Sanatın Tarihi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Turani, A. (2008). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

TDV İslam Ansiklopedisi (t.y.)

URL 1 https://tr.wikipedia.org/wiki/Mirza_Ali, Erişim: 10.01.2021

URL 2 <https://www.meisterdrucke.uk/> Erişim: 12.01.2021

URL 3 <https://www.pinterest.com> Erişim: 12.01.2021

URL 4 <https://www.tarihnotlari.com/levni/> Erişim: 10.01.2021

URL 5 <https://www.wikiwand.com> Erişim: 12.01.2021

URL 6 <http://www.ktsv.com.tr/sanat/4-minyatür> Erişim: 10.01.2021